

KRITIKA CENTRALIZMA ILI DECENTRALIZACIJA I ODRŽIVI RAZVOJ

Mr Suzana Pavlović

Visoka zdravstveno-sanitarna škola u Beogradu

Rezime: *Dosadašnji model bezgraničnog društvenog razvoja poremetio je ekološku ravnotežu i učinio nesavladivim suprotnost između bezgraničnih zahteva rasta, sa jedne strane, i ograničenih mogućnosti prirodne i društvene sredine, sa druge strane. Društveni razvoj meren parametrima ekonomskog kvantitativnog rasta mora biti temeljno izmenjen ili će čovekov opstanak na Zemlji biti trajno doveden u pitanje. Održivi razvoj postaje centralno pitanje integracije mnogih nauka i paradigma poslednje dve decenije.*

Optimistički stavovi o svemoći nauke, tehnologije i tehnike, koji će, navodno, rešiti sve ekološke, pa i probleme razvoja nisu se pokazali opravdanim. Zato je možda vreme da se okrenemo socijalnim i vrednosnim stranama problema ekologije i razvoja. Jedan od mogućih puteva za iznalaženje ishodišta i rešenja bila bi decentralizacija, shvaćena u najširem smislu kao emancipacija od neautentičnih ljudskih prirodnih i društvenih potreba. Afirmacija sopstvenih resursa, kao i prevrednovanje potreba čoveka i društva moglo bi budućim generacijama makar da ponudi šansu za opstanak. Jer, postoji gotovo opšta saglasnost da je dosadašnja potrošnja dostigla apsurdni i fatalni nivo koji potkopava same temelje opstanka čoveka na Zemlji.

Ključne reči: *Društveni razvoj, održivi razvoj, životna sredina, ekonomski rast, ekologija, socijalne ekologija, ekološka etika, centralizam, decentralizacija, globalizacija, upravljanje životnom sredinom.*

THE CRITIQUE OF THE CENTRAL SYSTEM OR DECENTRALIZATION AND THE ENVIRONMENT

Abstract: *The previous model of unlimited social development disarrange the ecological balance, and made to cope with opposition between unlimited requires growth, on the one hand, and limited possibilities of natural and social medium, on the other side. Social development parameters measured quantitative economic growth must be thoroughly changed, or the human survival on Earth will be permanently called into question. Sustainable development becomes a central issue about integration of many science paradigm and the last two decades. Optimistic views about omnipotence of science, technology and techniques, which will supposedly solve all environmental and development problems was not justified. Therefore, it is last time to turn the social and value sides of the problems of ecology and development. One of the possible ways to find the origins and solutions could be decentralization, understood in the widest sense as the emancipation of fake human and social needs. Affirmation of own resources, as well as reevaluation needs of man and society could be future generations at least to offer the chance for survival. For, there is almost general agreement that the current consumption reached absurd and fatal level that undermines the very foundations of human survival on Earth.*

Key words: *Social development, sustainable development, environment, economic growth, ecology, social ecology, environmental ethics, centralism, decentralization, globalization, management of environmental.*

Uvod

Čovek je prirodno, psihičko i društveno biće. On živi na biološkim – prirodnim osnovama, ali se od prirode izdvaja svojom svešću i delatnim odnosom, tj. procesom adaptacije i prisvajanja prirode. U ovom procesu čovek stiče i akumulira znanja o sopstvenom okruženju. Nastaju kultura i nauka, koje postaju osnova složenog razvoja tehničko-tehnološke osnove rada.

Sve do 20. veka, čovečanstvo je živelo u iluziji da ne postoje granice uzimanja i ovladavanja prirode, tj. ekonomski i celokupni društveni razvoj je kontinuirani i manje više nezadrživ proces. Prema tim iluzijama, krize su moguće, ali, u krajnjoj liniji, one ne predstavljaju pretnju osnovama čovekovog odnosa prema prirodi, njegovom prisvajanju prirode, opstanku, proizvodnji, potrošnji i razvoju. Osnova takvog shvatanja je individualno prisvajanje prirode, a društveno otklanjanje šteta nastalih u životnoj sredini. Poremećena je osnova ravnoteže između prirodnih uslova neophodnih za funkcionisanje živih bića i čoveka, na jednoj strani, i potreba kontinuiranog ekonomskog rasta, sa druge strane. I tako sve do trenutka kad ponestane samih prirodnih resursa za prisvajanje. U tom trenutku postaje ugroženo stabilno funkcionisanje kako biosfere tako i samog društva, „dovodeći u pitanje čovekovu egzistenciju kao prirodno-društvenog bića.“¹

Istorijski posmatrano, sporadično, dešavalo se da opstanak neke lokalne zajednica biva značajno doveden u pitanje, upravo zbog odnosa prema životnoj sredini i načina njenog preoblikovanja. To je možda slučaj i takvih civilizacija kao što su one u dolini Tigra i Eufrata, u starom veku, i latinoameričkih civilizacija u predkolumbovsko doba. Sledili su vekovi manje više neugroženog naučno-tehničko-tehnološkog napretka. I pored ozbiljnijih upozorenja (početkom 70-tih godina prošlog veka), suštinski se sve to vreme nije promenio odnos društva i čoveka prema prirodi.

Globalizacijom kao procesom „stvaranja jedinstvenog ekonomskog, političkog i kulturnog prostora na našoj planeti, tj. procesom povezivanja i objedinjavanja savremenih društava“² i gotovo svih procesa na Zemlji, problemi se samo usložnjavaju i univezalizuju. Iscrpljivanje i degradacija životne sredine dostiglo je takav nivo da postaju poljuljane same osnove ma kakvog društvenog razvoja³. Ugrožavanje životne sredine dobija sva obeležja globalnog problema čovečanstva. Tako se prvi put u ljudskoj istoriji celokupno čovečanstvo nalazi pred dilemom: ili naći zajedničko rešenje ili zajedno nestati sa lica naše jedine planete. Za sada, jedan od takvih pokušaja globalnih odgovora na ove probleme je strategija održivog razvoja.

1. Kritika centralizma ili decentralizacija i održivi razvoj

U današnjoj svetskoj ekonomskoj krizi pokazuje se sva moguća fatalnost globalizacije i sveopšte međuzavisnosti nacionalnih ekonomija. Nauka i tehnološke inovacije toliko su potčinjene cilju smanjenja proizvodnih troškova i profita, da su potrebe za radnom snagom postale minimalne. „U tim uslovima privredni rast sve manje postaje stvaralac zaposlenja, a nezaposlenost je sve više strukturalna, s težnjom da se ustalji kao hronična i da se širi.“⁴ Vlasnici kapitala u ovakvom sistemu postaju nemoćni da obezbede dosadašnji privredni rast. Odatle se današnja

¹ Danilo Ž. Marković: *Socijalna ekologija*.- Beograd 2005, strana 165.

² Danilo Ž. Marković: *Uvod u sociologiju menadžmenta*.- Beograd 2007. strana 73.

³ „Sa stanovišta evolucije, može se reći da globalna ekološka kriza u stvari egzistencijalni konflikt dela i celine, jedne vrste sa ostalim stvorenjima, činioca zemaljskog organizma sa njegovim sistemima.“ Josef Šmajcs: *Kultura protiv prirode*.- Brno 1994. strana 31.

⁴ Frederiko Major: *UNESCO: ideal i akcije*.- Beograd 1997. strana 52.

kriza najpre manifestuje na području (ne)zapošljenosti. Prisvajanje ostaje individualno (ili grupno), dok plaćanje „računa“ i otklanjanje šteta biva globalno.

U isto vreme, egoizam i grabež čovekovog odnosa prema prirodi već je doprla do granica razvoja. Nastupa trenutak bolnog otrežnjenja kada prometeri ekonomskog rasta kao rešenja za svaki socijalni i drugi problem shvataju da više nema resursa koje je moguće prisvajati, iscrpljivati, nepovratno uništavati – došlo se do dna „zajedničkog lonca“. Sve se jasnije pokazuje kako problemi koje donosi dati model razvoja mogu biti veći nego dobit koju on daje čovečanstvu.⁵

Postavlja se pitanje da li se globalna pitanja razvoja i životne sredine mogu rešavati globalno i centralizovano? Kakav je odnos između centralizovanog, globalnog upravljanja u ekologiji i ekonomiji i da li je moguć održivi razvoj na ovim osnovama? Da li je decentralizacija na području zaštite životne sredine upravo jedno od ishodišta održivog razvoja? Zato će i osnovni cilj ovog rada biti analiza stanja globalnog i centralizovanog upravljanja zaštitom životne sredine nasuprot decentralizaciji u održivom razvoju.

Centralizovana moć nastala je iz puke potrebe opstanka jedne društvene zajednice konfrontirane sa okolnim zajednicama. Ona se najpre manifestovala na području vojnog-bezbedonosnog organizovanja. U uslovima permanentne vojne krize, ona je nužna mera vojnog osnaživanja u cilju preživljavanja i opstanka jedne zajednice na jednoj teritoriji.⁶ Uz angažovanje ogromnih ljudskih i materijalnih sredstava, rezultati, uglavnom, nisu izostajali.

Grad je u antičko doba i srednjem veku bio ostrvo civilizacije koje je omogućavalo emancipaciju i značajno učešće u političkom životu. Svojim obimom, izgledom i zauzimanjem životne sredine, gradovi postaju klasični poligoni centralizovane moći. Čitav niz centralizovanih institucija i službi posvećene su sve složenijem funkcionisanju gradova. On privlači sve veće mase ljudi kojima je onemogućeno da u svojim malim perifernim naseljima žive i rade. Prenaseljenost i infrastrukturna nefunkcionalnost postaju osnovne karakteristike gradova.

Grad svojom infrastrukturom, službama, sobračajnicama i celokupnim postojanjem postaje simbol nemogućnosti čoveka i njegove porodice da odlučuje o mestu, načinu i suštini svog života. Otudjenje i frustracija postaju uobičajeno stanje stanovnika velikih gradova. Moderni grad sve više postaje sredstvo za bagatelizovanje i onemogućavanje istinskog učešće građana u političkom odlučivanju.

Nacionalne države industrijskog doba, nastaju oko organizacije u kojima postoji maksimalni stepen upravljanja iz jednog centra. Promena apsolutnih monarhija u demokratske države nije doprinela suštinskim promenama. U situaciji kada je participativna demokratija atinskog modela sublimirana nadvladom političkih partija ostaje centralizovana i zavisnost svakog dela zemlje od upravljačkog centra. Centar moći, otelotvoren u megalopolisu, svo ostalo ostavlja na periferiji. Podređeni položaj periferije ogleda se u nekritičkom prihvatanju, zaklinjanju, odanosti, pratnji i poslušnosti. Suština ovog odnosa manifestuje se u diktatu „odozgo“ (u centru), uz prateći nedostatak inicijative i inovacija „u bazi“ (na periferiji).

---

⁵ „... rastuća koncentracija industrije i trgovine dovela je do nastanka velegrada, time je povećana razdaljina između mesta stanovanja i radnog mesta, proizvodnja automobila postala je od luksuza – preka nužnost. Sa gustom prometom gradovi su postali nepodobni za stanovanje, sve se više porodica odselilo u bližu ili dalju okolinu i time su se ujedno povećali i broj učesnika u saobraćaju i nepodobnost gradskih centara za stanovanje. Morali su da se grade putevi koji su upropastili područja za odmor blizu gradova, tako da su građani morali sve dalje putovati da bi došli do svežeg vazduha i vode. Tako je tehnološki napredak stvorio nove teškoće i nova tehnološka rešenja koja su opet stvarala nove teškoće.“ Iring Fetscher: *Uvrjeti preživljavanja čovečanstva.*- Zagreb 1989. strana 41.

⁶ Jan Keller: *Až na dno blahobytu.*- Praha 2005. strana 112 i 113.

U uslovima centralizovane države postoji centralizovano upravljanje koje je zasnovano na centralnom prikupljanju, manipulaciji i raspodeli sredstava finansijskih i svih drugih. U hijerarhijskim uslovima gotovo je nemoguća celovita slika o stanju i potrebama u jednoj oblasti. Centralno prikupljanje materijalnih sredstava pretpostavljeno je centralnom odlučivanju o njihovoj raspodeli. Koliko je ovo daleko od istinskog demokratskog odlučivanja, toliko je daleko i od stvarne mogućnosti da se nešto trajno učini na unapređenju i zaštiti životne sredine.

Možda nekritičkim i bezrezervnim prihvatanjem istine o globalnom karakteru ekološke krize, te odatle globalnim odgovorima na nju, ili neshvatljivom inercijom državne moći, centralizam i hijerarhijska organizacije ostaje dominantna i u današnje vreme. Upravljanje zaštitom životne sredine i pored gesla: „Misliti globalno a delovati lokalno.“, pojednostavljeno rečeno, sastoji se u donošenju niza strategija, konvencija, rezolucija, deklaracija i načelnih opredeljenja, koja teško i sporadično buivaju operacionalizovana u obliku zakona i obavezujućih pravnih akata. Često je neprepoznatljiv i dalek put od institucije koja savetuje, usmerava, preporučuje, zabranjuje i kažnjava, do pojedinačnog čoveka koji se kreće u prirodi. U toj udaljenosti od „upravljачa“ i kreatora mera zaštite i unapređenja životne sredine, do građana koji će te mere sprovoditi, gubi se smisao i krajnji cilj, te se ove mere osećaju kao nametnute. U krajnjoj liniji, nastaje otpor, opstrukcija i bojkot, pa i otuđenje od autentičnih potreba zaštite životne sredine. Pojednostavljeno rečeno u ovakvom poretku „od šume se ne vidi drveće.“

U uslovima kada odlučujući faktor mogućnosti daljeg razvoja postaje sasvim opipljivo ograničenje prirodnih resursa i pogoršani uslovi života čovečanstva, ogromni troškovi za funkcionisanje centralizovanih političkih tvorevina postaju preskupi, neodelotvorni i besmisleni. Centralizam tako, od sredstva opstanka postaje nefunkcionalno i kontraproduktivno ustrojstvo jedne organizacije.

Svako postupanje u vezi za zaštitom i unapređivanjem životne sredine biva posredovano ministarstvom, sekretarijatom, agencijom, ili komitetom. Upravo se problem sastoji u tom posredovanju i postojanju čitavog niza hijerarhijski organizovanih institucija angažovanih na rešavanju jednog, često lokalnog problema. Postojanje takvih institucija zahteva ogromna ljudska i materialna sredstva, dok prepoznatljivi rezultati njihovog postojanja ili su vrlo nejasni ili zahtevaju dugotrajne i skupe analize. Zato je potpuno je iluzorno verovati da centralizovana moć može delovati na području ekologije. Pri tom, potpuno je nevažno da li ministri do svojih kancelarija dolaze pešice ili automobilom proizvedenim po najnovijim standardima. Sama centralizovana država potroši za svoju reprodukciju takva sredstva da svako njeno angažovanje na području ekologije deluju marketinški i simbolično.⁷

Pretpostavimo da u vreme svetske ekonomske krize takođe postoji i kritični nivo svesti o neodrživosti dosadašnjeg modela razvoja. Sledeći razumni korak trebalo bi da je traženje alternative. Pretpostavimo, dalje, da jedan od prvih, makar i malih, koraka može biti decentralizacija. Ona bi, dosad uspavane pojedince i grupe na lokalnom planu aktivirala i mogla bi pružiti makar nadu u mogućnost budućeg opstanka na Zemlji.

Međutim, operacionalizacija željenog procesa decentralizacije i opis održive društvene zajednici neće nikako biti laki. Ovde se podrazumeva angažovanje niza društvenih nauka, koje treba da pruže racionalnu i naučno opravdanu osnovu procesu decentralizacije. To, pre svega, zato što se ovde ne radi o utopijskoj modelu koji se projektuje za neku udaljenu budućnost i koji je primenljiv za većinu ili sve lokalne zajednice. Ideja decentralizacije, upravo je i zasnovana na bogatstvu različitosti i specifičnim uslovima koji karakterišu svaku zajednicu na drugačiji način. Pri tom, lokalna, autentična inicijativa praćena je svešću o složenosti i globalnosti

---

⁷ „Ukoliko centralizovana država pokuša da se stara o prirodi, to je jednako problematično kao kada bi armija odlučila da se odvoji, recimo, jedan promil iz svog budžeta za podršku mirovnim pokretima.“ Jan Keller, *Až na dno blahobytu.* - citirano izdanje, strana 114.

ekoloških problema. Jedan od osnovnih zahteva je da to bude nacrt mogućeg i u relativno kratko vreme ostvarljivog projekta. To pretpostavlja maksimalnu aktivnost same lokalne zajednice. Što se više decentralizacija odlaže, to će nepovratno biti potrošena veća sredstva i vreme, te će biti i teže obratiti tok razvoja u željenom pravcu.

Ne može se očekivati da bi decentralizacija došla „odozgo“, dakle od izvršne vlasti, upravljača i velikih vlasnika kapitala. Njihov interes je, jasno, u podruštvljavanju šteta i centralizaciji upravljanju resursima. Zato se može očekivati suprotstavljanje, odricanje značaja i postavljanje raznih prepreka nastojanjima da se ovim putem krene i započne proces drugačijeg modela društvenog organizovanja.

Mnogi su aspekti razmatranja pitanja odnosa decentralizacije i pitanja životne sredine i razvoja. Ekolozi od Rimskog kluba do Konferencije u Rio de Žaneiru tako su formulisali principe koje bi decentralizovano društvo moglo i trebalo da poštuje. Razmotrimo neke od njih, pre svega, sa stanovišta socijalne ekologije i ekološke etike.

2. Budućnost je nužno vrednovati istim kriterijumima kao sadašnjost.

Zahtev ekološke etike uspostavlja, pre svega, generacijsku ravnopravnost. Ona je motivisana etičkim stavom da je budućim generacijama potrebno omogućiti ne samo opstanak, već i održivi razvoj.

Na primeru zemljoradnje, ovaj princip zahteva obradu zemljišta na takav način da njeni kvaliteti i mogućnosti iskorišćenja u budućnosti neće biti umanjene ili uništene. Čini se da je uzgajanje najproduktivnijih lokalnih vrsta biljaka i životinja na dobrom putu za ostvarenje takvog zahteva. Ovakva proizvodnja mogla bi da smanji troškove kako same proizvodnje, tako i zaštite biljaka i životinje, njihove obrade, transporta i plasmana. Naravno, izostavljen je značajni, do sada vrlo zastupljeni, segment marketinga i proizvodnje veštačkih potreba. Prema tome, poljoprivreda usmerena na očuvanje obima i kvaliteta obradivog zemljišta ne znači vraćanje na primitivne oblike proizvodnje. Na protiv. Ovakva obrada zemljišta podrazumeva korišćenje najsavremenije tehnologije ekološki održive poljoprivrede. I na ovom području centralizam uz nametanje principa, uslova i postupaka ima više neželjenih efekata i otpora. Prihvatanje ovakvog lokalno usmerenog načina proizvodnje i potrošnje relativno lako i brzo je moguće afirmisati i primeniti.

Dalje, upotrebu fosilnih goriva treba svesti na meru i način koji će sprečiti ugrožavanje životne sredine efektom „staklene bašte“. S tim u vezi, treba povećati sredstva koja će se posvetiti iznalaženju tehnologije za smanjenje potrošnje neobnovljivih i novih izvora obnovljive energije. Na ovaj način bi se osigurali klimatski i drugi uslovi života i budućim generacijama.

Ne treba imati iluziju da će ovaj zahtev biti lako ostvariv. Naprotiv, moćan lobi automobilske i petrohemijske industrije, pokušavaće da do krajnjosti oteža izbacivanje iz upotrebe motora sa unutrašnjim sagorevanjem ili potpuno odricanje od upotrebe ovako shvaćenog individualnog vozila. U tome će im značajna podrška biti čitava marketinška industrija, koja će iz puke potrebe sopstvenog održanja, nastaviti da intenzivira proizvodnju veštačkih potreba i potrošnju modernih a ekologiji suprotstavljenih i često luksuznih proizvoda.

Sledeći korak, koji sledi ovaj zahtev, bila bi intenzivnija briga za očuvanje biološkog diverziteta⁸ i genetskog potencijala, što je usko povezano sa zaustavljanjem istrebljenja životinjskih i biljnih vrsta. Gubitak biološke raznovrsnosti trajno umanjuje šanse budućim generacijama za opstanak. Mnogi su uzroci osiromašenja

---

⁸ *Konvencija o biološom diverzitetu usvojena je na Konferenciji UN o životnoj sredini i razvoju 1992. godine u Rio de Žaneiru i omala je tri osnovna cilja: očuvanje biološkog diverziteta, održivo korišćenje komponenata biološkog diverziteta i pravedna podela dobiti genetskih resursa. O tome: Goran Belojević: Ekologija.- Beograd 2008. strana 151.*

genetskog potencijala, ali treba svakako istaći procese iskrčivanja tropskih šuma, urbanizacije i širenja saobraćajne infrastrukture. Zato je očuvanje genetskog fonda i biološkog diverziteta temeljni zahtev etičkog pristupa u zaštiti životne sredine i uopšte mogućnosti da se budućnost vrednuje sa stanaovišta današnjice.

3. Interese drugih vrednovati kao svoje.

Od Kanta do danas ovo je jedan od najznačajnijih, ali i najteže ostvarivih moralnih imperativa. Dosledno realizovan, ovaj princip bi podrazumevao i dužnost da zagađivač otkloni štetu nastalu iskorišćavanjem životne sredine.⁹

Može se pretpostaviti da bi praktičnom realizacijom ovog zahteva najviše bila ugrožena hemijska industrija. Iako područje koje se razvija skoro istom brzinom kao informaciona tehnologija, hemijska industrija do sada nije pokazala da je u stanju da predvidi posledice koje proizvodi iz ove oblasti vrše na životnu sredinu. Potrebe stalnog inoviranja radi tržišne utakmice i profita, nameću takvu brzinu koja, pak, sprečava svestrano sagledavanje mogućih negativnih uticaja hemijskih, sintetičkih, veštačkih proizvoda na čoveka i životnu sredinu. Još je sporije iznalaženje mogućnosti reciklaže i odlaganja ovih proizvoda posle prestanka njihove upotrebe. I ovde je jasan široko rasprostranjen mehanizam privatnog prisvajanja profita od hemijskih proizvoda, dok je društvena briga za otpad, zagađenje i otkaljanje posledica upotrebe i odbacivanja ovih proizvoda. Ne zna se odnos koristi i šteta od pojedinih hemijskih proizvoda. Zbog toga, neophodan je hitna izrada kriterijuma za redukciju one hemijske i (genetske) proizvodnje za koju je moguće do kraja izvršiti sagledavanje potencijalnih šteta i koristi po čoveka i životnu sredinu.

Dosadašnje upravljanje u ovoj oblasti uglavnom se zasnivalo na apelovanju na ekološku svest uz pretpostavku dobre volje za primenu preporuka i zaključaka. Na globalnom nivou uvedeni su standardi za proizvodnju i proizvode, ali njihova primena je pretežno dobrovoljna, a obavezujuća samo u visoko organizovanim zemljama kao što je EU.¹⁰ Nasuprot moćnoj, bogatoj i egoističnoj hemijskoj industriji, lokalne inicijative, kao što je ona u Vranju, da se zabrani upotreba PVC ambalaže, imaju ograničena sredstva i male mogućnosti. Šansa može biti omasovljenje ovih inicijativa i njihovo istrajavanje, što bi moglo dugoročno da primora hemijsku industriju da se ozbiljno zamisli nad pitanjima održivosti proizvodnje i mogućnosti reciklaže pojedinih svojih proizvoda.

4. Neka dobra nisu ekonomski merljiva i ne mogu se novčano izraziti.

Prihvatanje etičkog ovog principa, značilo bi dalje rušenje većine iluzija da je moguća ekološka ekonomija u vidu trgovine ekološkim kvotama ili naplate štete. To se, pre svega, odnosi na „upotrebu“ vazduha, vode i zemljišta, kao i neobnovljivih prirodnih resursa. I kad bi znala iznos, kome bi brazilska država isplatila štetu od nestanka jedne biljne ili životinjske vrste iz kišnih prašuma? To isto važi i za primer klimatskih promena gde je broj uzročnika ogroman, iako postoji različita krivica pojedinih ekonomija i zajednica. Tako se čini da svi vršimo štetu svima, iako neki više, a neki manje. Zato je umesto principa da zagađivač plaća nužno postaviti strogi zahtev: zagađivač mora prestati da zagađuje.

„Upotreba čoveka“ pokazuje svu apsurdnost dosadašnjeg odnosa u kome je čovek, iako svesni učesnik, sveden na puki manje ili više plaćeni činioac proizvodnje. Danas, se milioni ljudi osećaju odbačenim, nekorisnim, suvišnim, nemoćnim i izgubljenim u vrtlogu potpuno neshvatljivijih i nekontrolisanih uslova u kojima gube

---

⁹ Princip 16. Rio deklaracije o životnoj sredini i razvoju. Videti o tome: Dragoljub Todić: *Ekološki menadžment u uslovima globalizacije*.- Beograd 2008. strana 548-552.

¹⁰ Više o standardima: Vladan Pešić i Predrag Janković: *Primena ISO 9001 i ISO 14001 u malim i srednjim preduzećima*- Beograd 2008. i Dragoljub Todić: *citirani rad*, strana 525-530.

posao, stanove, porodice. Razumljivo je da je nemoguće izračunati troškove tako (ne)angažovane radne snage. Posledice nezaposlenosti, socijalni problemi i socijalno patološke pojave s tim u vezi svakako su račun koji će, i u ovom slučaju, platiti celo društvo. Apsurdno, ali i u ovom slučaju se očekuje rešenje iza sve iz centra društvene moći, „odozgo“, uz potpuno odsustvo afirmacije sopstvene inicijative i aktiviranja lokalnih grupnih i individualnih resursa. Ali, naučeni modeli ponašanja i funkcionisanja, teško se menjaju.

Ipak, ne treba odricati snagu ekonomskih sredstava za uticanje na proizvodnju i potrošnju, a u cilju očuvanja i unapređenja životne sredine. To se, pre svega, odnosi na ekološke poreze, kojima proizvodnja, potrošnja i odbacivanje pojedinih ekološki neodrživih roba, postaje preskupa i tako nepoželjna i neodrživa. U ovom području još nisu iskorišćene sve mogućnosti lokalnih zajednica da učestvuju u određivanju poreske politike u ovoj oblasti.

Zajednički imenitelj svih ovih principa u sferi etike zaštite životne sredine, sažet je u zahtevu za konačnim razbijanjem iluzije da će probleme posustajanja razvoja i ekološke krize rešiti neko „odozgo“ iz centralnih organa vlasti, kao i iluzije da čovečanstvo u budućnosti može više trošiti nego danas. Na protiv, lokalna zajednica kao oblik organizovanja, autentične potrebe, proizvodnja i potrošnja pružaju nadu u mogućnost blagovremenog sprečavanja nastanka neravnoteže uslova i uticaja i bujanja ekološkog problema u ekološku krizu globalnih razmera.

Skučeni i ovladani grozničavim željama za posedovanjem sve veće količine u suštini suvišnih predmeta, ljudi jednostavno ne vide životnu sredinu, njeno izdisanje u stanju devastacije. Zato, prosperitet ni sadašnjih ni budućih generacija ne može se više nikada shvatiti kao povećanje bogatstva u smislu veće količine materijalnih proizvoda kojima se raspolaže. Ostavimo u nasleđe bar nešto budućim generacijama što pre, jer kasnije neće biti resursa koji bi mogli da naslede.

Kako bi na ovakvim osnovama mogla da izgleda decentralizacija?

Najpre, lokalna zajednica postaje okvir i ishodište celokupnog društvenog života. U njenim okvirima ljudi bi morali da zadovoljavaju masu svojih radnih, društvenih, obazovnih, zdravstvenih, kulturnih, rekreativnih i drugih potreba. Na ovaj način vrši se oslobađnje svih stega suviše prostorne migracije i međunarodnog transporta, koji zahtevaju čitav niz ekološki mnogostruko štetnih proizvoda i aktivnosti.¹¹ Takođe, potpuno u suprotnosti sa smislom i ciljevima Svetske trgovinske organizacije i međunarodnih finansijskih institucija postaje suvišan i deo međunarodne trgovine u kome se, na primer, sveže holandsko cveće transportuje u Australiju ili u martu južnoafričko grožđe u Holandiju. Mali proizvođači vratili bi se lokalnim potrebama, potrošačima i izvorima. Uštede mogu biti ogromne i za opstanak presudne.

Ovo je jedan od mogućih načina i za decentralizaciju ekonomske moći, ali to nikako ne znači korak u nazad, ka primitivnim oblicima proizvodnje i put u izolaciju negativne utopije.¹² Decentralizacija nije povratak na zanatsku proizvodnju ili naturalnu razmenu. Obzirom da je ogroman deo današnjih ekonomija, (trgovina, pre svega) zasnovan ne na manipulaciji proizvodima, već na marketinškoj manipulaciji ljudima i njihovim potrebama, decentralizacija otvara put za možda skromniji ali, u stvari, autentičan i održivi život.

---

¹¹ *Metafora automobila i autoputa kao potpuno ekološki štetnih i neodrživih u knjizi Jana Kellera: Abeceda prosperity.- Praha 1997. strana 10-12 i 23-25.*

¹² „Uostalom, oni koji intuitivno poistovećuju radikalnu decentralizaciju društva sa povratkom u primitivizam i u isto vreme se boje nastanka idejnog i kulturnog mraka, zaboravljaju da su slični principi i rešenja u Evropi bili uobičajeno predlagani u doba humanizma i renesanse, dok su totalitarna društva najbolje funkcionisala u visoko centralizovanim državama sa velikim gradovima i mrežom saobraćajnica, a u kojima je industrijska proizvodnja zahvatila ne samo zemljoradnju, već i nauku i masovnu kulturu.“ *Jan keller: Až na dno blahobytu.- citirano izdanje, strana 121.*

Praćena nizom ekoloških akcidenata, ekološka kriza dobija sve odlike globalnog problema. Otuda potreba globalnog upravljanja zaštitom i unapređenjem životne sredine. Ipak, ovakav masovni i centralizovani pristup ima niz problema i nedostataka, koji se prevashodno ogledaju u nemogućnosti operacionalizacije globalno usvojenih mera i rezolutnom neprihvatanju nekih od njih. Decentralizacija tako postaje sredstvo za izolovanje ekoloških problema, tj. njihovu parcijalizaciju i lokalizaciju, što bi omogućilo sprečavanje da oni postanu globalni, a time i nerešivi.

Samodovoljnost lokalne zajednice nikako ne treba shvatiti kao zatvorenost, izolovanost, ograničenost i autističnost. To nisu ideje ni najradikalnijih ekoloških pokreta. Naprotiv, decentralizacija u ekonomiji i ekologiji podrazumeva niz odlučnih i temeljnih koraka koji se mogu sastojati u sledećim zahtevima:

- fokusiranje na lokalnu zajednicu, njene potrebe i mogućnosti razvoja, uz istovremeno napuštanje centralizovanih oblika organizovanja;
- upotreba najsavremenijih naučnih i tehnoloških dostignuća u proizvodnji radi manje i racionalnije upotrebe energije i drugih prirodnih resursa;
- maksimalno povećanje sredstava za stvaralaštvo u nauci, tehnici, tehnologiji, kulturi i zdravstvu, u cilju poboljšanja kvaliteta života i održivog razvoja;
- preispitivanje autentičnosti i održivosti mase ljudskih potreba, njihova redukcija i svesno preoblikovanje;
- obrazovanje za ekološki održivi razvoj i stvaranje održivih ekoloških stavova;

Oslobađanje od iluzije veštački izazvanog¹³, ali neodrživog napretka (brži i moderniji automobili, egzotična hrana na udaljenim trepezama drugog kraja planete, sve udaljenije destinacije za odmor i rekreaciju, itd.) postaje okosnica ideje decentralizacije kao korenitog preispitivanja društvenog modela i modela razvoja. Tako decentralizacija postaje svojevrsni proces dezalijenacije u smislu izgradnje funkcionalne i sa stanovišta ekologije održive organizacije društva. Pri tom, komunikacija i razmena znanja¹⁴ moraju postati početni korak i oslonac. Iako na izgled paradoksalno, put stvarne razmene znanja i komunikacija je šansa za integraciju u svetsku zajednicu, ravnomerni i održivi razvoj i opstanak čovečanstva na planeti Zemlji. Pri tom, podsetimo da je još daleke 1972. godine u Stokholmu postavljem zahtev za aktivnijim iskorišćavanjem dostignuća nauke i tehnike u rešavanju pitanja zaštite životne sredine. Naravno, ovaj zahtev nije poštovan, a naučno-tehnička rešenja u oblasti ekologije, reciklaže i otklanjanja posledica ekoloških akcidenata, najčešće su čuvana u nacionalnim okvirima, dok se po nekad njima trgovalo.

Zaključak

---

¹³ „Amerikanac je verovatno najnesrećniji građanin u svetskoj istoriji. On nije u stanju osigurati sebi ništa osim novca, a njegov novac podložan je inflaciji, naduvava se poput balona i izmiče mu, zbog istorijskih prilika i moći drugih ljudi. Od jutra do večeri on ne dotiče ništa što je sam proizveo, čime bi se mogao ponositi. Uprkos svojoj dokolici i rekreaciji, on se oseća loše, izgleda loše, predebeo je, slabog je zdravlja. Poznato je da su njegov vazduh, voda i hrana zatrovani. Velika je verovatnoća da će umreti od gušenja. ... Želeo bi da se rodi ranije ili kasnije no što se rodio. On ne zna zašto su mu deca takva kakva jesu. Ne razume šta ona govore. Ne haje mnogo zbog toga i ne zna zbog čega ne haje. Neki oglasi i slike u časopisima razlog su da pretpostavlja da je u osnovi neprivlačan. Oseća da su dobra koja poseduje u opasnosti da budu opljačkana. Ne zna šta bi učinio da izgubi posao, da se ekonomske prilike pogoršaju, da kompanije što se bave uslužnim delatnostima bankrotiraju, da policija stupi u štrajk, da vozači kamiona stupe u štrajk, da ga žena napusti, da mu deca pobjegnu od kuće, da se ustanovi da je neizlečivo bolestan. I zbog tih briga, naavno, obraća se kvalifikovanim stručnjacima, koji onda konsultuju kvalifikovane stručnjake o svojim teskobama.“ Citirano prema: Jeremi Rifkin: Posustajanje budućnosti.- Zagreb 1986. strana 247.

¹⁴ Princip 9 Rio deklaracije. O tome: D. Todić, citirani rad, strana 549.

Današnje vreme karakteriše demokratizacija u nauci i pojednostavljenje pristupu saznanjima u gotovo svim oblastima, i to, pre svega, zahvaljujući informacionim tehnologijama i globalnim sredstvima komuniciranja. U takvim uslovima, sve je teže da se naučna i tehnička dostignuća uopšte, pa i u oblasti unapređenja i zaštite životne sredine kapitalizuju i tržišno vrednuju. Manje ili više, ova saznanja postaju dostupna svima. Ovde se upravo i nalazi šansa za suštinsku decentralizaciju i demokratizaciju kao polazišta za konkretnu ekološku akciju na lokalnom planu. Dakle, lokalna zajednica u potrebama, proizvodnji, potrošnji i zaštiti životne sredine, na jednoj strani i globalna komunikacija i saradnja u sticanju znanja iz oblasti ekologije i održivog razvoja, na drugoj strani.